

دانشگاه علامه طباطبایی
دانشکده علوم اجتماعی
گروه علوم ارتباطات

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات

نظام مطلوب مطبوعاتی
از دیدگاه روزنامه نگاران بنگلادشی

بررسی و نظر جویی پیرامون نظام های "آمرانه"، "آزادی گرا"، "مسئولیت
اجتماعی"، "کمونیستی شوروی" و "توسعه ای"

استاد راهنما: دکتر مهدخت بروجردی علوی

استاد مشاور: دکتر رحمان سعیدی

پژوهشگر: سهیل احمد

سال تحصیلی: ۸۶ - ۱۳۸۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

پژوهش حاضر که در آن فرایند روزنامه نگاری در غرب و نیز تطور مطبوعات در بنگلادش در پرتو نظریه آزادی و کنترل مطبوعات بررسی گردیده است، با استفاده از روش کیو به تبیین نظام مطلوب مطبوعات بنگلادش می پردازد. سیر تحول روزنامه نگاری و فعالیت های مطبوعاتی در بنگلادش از انتشار نخستین روزنامه تا سال ۲۰۰۷ پرداخته شده است. بررسی قوانین و مقررات مطبوعاتی بنگلادش در متون حقوقی آن کشور از دیگر بخشهای مهم این تحقیق است.

در ادامه به نظامهای مطبوعاتی آمرانه، آزادی گرا، مسئولیت اجتماعی، کمونیستی، توسعه ای بررسی شده و طبقه بندی نظامهای مطبوعاتی غرب مورد توجه و دقت قرار گرفته است.

برای یافتن پاسخ پرسشهای این تحقیق در باره نظام مطلوب مطبوعاتی بنگلادش، از روش تحقیق "کیو" استفاده شده است. بر اساس سازوکارهای این روش، منابع مختلف مطبوعات غرب و نظامهای مطبوعاتی جهان به ویژه نظامهای مطبوعاتی آمرانه، آزادی گرا، مسئولیت اجتماعی، کمونیستی و توسعه ای مطالعه شده است و در مورد هر یک از این نظام ۱۳ گویه معرف استخراج گردیده است. این گویه ها بر مقیاس هفت درجه ای لیکرد و در قالب پرسشنامه تحقیق در اختیار ۲۰ روزنامه نگار بنگلادشی که دارای حد اقل ۱۰ سال تجربه بوده اند، قرار گرفته است. پس از آن محاسبات آماری، با برنامه کامپیوتری "کوانل" انجام شده و نتایج زیر به دست آمده است:

یافته های این تحقیق بر گرایش روزنامه نگاران بنگلادش به نظامهای مسئولیت اجتماعی و آزادی گرا و توسعه ای تاکید دارد. بدین ترتیب می توان گفت که روزنامه نگاران بنگلادشی با نظام آمرانه اداره مطبوعات به کلی مخالفند و در مجموع نظام مسئولیت اجتماعی را، بر سایر نظام های اداره مطبوعات ترجیح می دهند.

فهرست مطالب

فصل اول : کلیات تحقیق

۱.....	طرح مسئله.....
۴.....	ضرورت و اهمیت موضوع.....
۵.....	اهداف تحقیق.....
۶.....	روش تحقیق، جامعه آماری و حجم نمونه.....
۷.....	کاربردهای تحقیق.....
۷.....	مروری بر تحقیقات پیشین.....
۹.....	محدودیت‌های تحقیق.....
۱۱.....	منابع فصل اول.....

فصل دوم: ادبیات موضوع و چارچوب نظری

(الف) ادبیات موضوع:

۱۲.....	تاریخچه و سیر تحول روزنامه نگاری در غرب.....
۲۰.....	تاریخچه و سیر تحول روزنامه نگاری در شبه قاره هند.....
۳۱.....	نقش مطبوعات بنگالی زبان در تاریخ مطبوعات شبه قاره هند.....
۳۳.....	تاریخچه و سیر تحول روزنامه نگاری در بنگلادش.....
۳۵.....	قوانین مطبوعاتی در بنگلادش.....
۳۷.....	وضیعت روزنامه نگاری در حال حاضر در بنگلادش.....

(ب) چارچوب نظری

۳۹.....	تعریف مفاهیم.....
---------	-------------------

بخش اول - نظام‌های اداره و کنترل مطبوعات:

۴۱.....	۱ - نظام آمرانه.....
۴۵.....	(الف) فلاسفه طرفدار حکومت آمرانه.....
۴۶.....	نیکولو ماکیاولی.....
۴۸.....	توماس هابس.....

جورج هگل و سایر طرفداران حکومت آمرانه.....	۴۹
(ب) ویژگیها و شیوه های کنترل مطبوعات در نظام آمرانه.....	۵۲
۲- نظام آزادی گرا.....	۶۲
الف- فلاسفه آزادی گرا.....	۶۴
جان میلتون.....	۶۴
جان لاک.....	۶۹
جان اسوارت میل.....	۷۱
(ب) جایگاه و کارکرد رسانه های جمعی در جوامع آزادی گرا.....	۷۳
(پ) تفاوت نظام آزادی گرا با نظریه آمرانه.....	۸۱
(ت) انتقاد از نظام آزادی گرا.....	۸۲
۳- نظام مسئولیت اجتماعی.....	۸۳
(الف) کارکردهای مطبوعاتی در نظام مسئولیت اجتماعی.....	۸۶
(ب) شرایط و الزامات کار مطبوعاتی در نظام مسئولیت اجتماعی.....	۸۸
(پ) شیوه های بهبود کار مطبوعاتی.....	۹۱
(ت) وجود تمایز دو نظریه آزادی گرا و نظام مسئولیت اجتماعی در باب آزادی.....	۹۳
۴- نظام کمونیستی شوروی.....	۹۴
(الف) رسانه های جمعی در شوروی.....	۹۷
(ب) نکات مشابه نظام آمرانه با سایر نظامها.....	۱۰۷
بخش دوم - سیر تکاملی طبقه بندیهای دیگر درباره نظام های مطبوعاتی.....	۱۱۱
طبقه بندی ریچارد ویلیامز.....	۱۱۲
طبقه بندی فرناند ترو.....	۱۱۴
طبقه بندی رالف لوونشتاین.....	۱۱۵
طبقه بندی جان مریل.....	۱۱۸
طبقه بندی ویلیام هاگتن.....	۱۲۱
(الف) نظام انقلابی.....	۱۲۲
(ب) نظام توسعه ای.....	۱۲۵

۱۳۱.....	طبقه بندی هربرت آلتشول.....
۱۳۵.....	طبقه بندی رابرت پیکارد.....
۱۴۰.....	طبقه بندی سیدنی هد.....
۱۴۱.....	طبقه بندی دنیس مک کوئل.....
۱۴۳.....	بخش سوم - نگاهی از بالا به همه نظام های اداره مطبوعات
۱۴۹.....	منابع فصل دوم.....

فصل سوم: روش تحقیق

۱۵۶.....	تعریف و انواع روش Q
۱۶۰.....	تفاوت روش Q با روش معروف R.....
۱۶۰.....	مراحل انجام تحقیق به روش Q
۱۶۲.....	چگونگی گویه سازی و انجام تحقیق.....
۱۶۴.....	گویه های نظام آمرانه.....
۱۶۵.....	گویه های نظام آزادی گرا.....
۱۶۶.....	گویه های نظام مسئولیت اجتماعی.....
۱۶۷.....	گویه های نظام کمونیستی.....
۱۶۸.....	گویه های نظام توسعه ای.....
۱۶۹.....	منابع فصل سوم.....

فصل چهارم: بررسی یافته های تحقیق

۱۷۲.....	بخش اول - گویه ههای مورد توافق دو گروه روزنامه نگاران.....
۱۸۵.....	بخش دوم - گویه های مورد اختلاف دو گروه روزنامه نگاران.....
۱۹۵.....	پاسخ به سوال تحقیق.....

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

۱۹۷.....	بخش اول - در باره این پژوهش.....
۱۹۸.....	ویژگیهای پنج نظام مورد بررسی.....
۱۹۸.....	نظام آمرانه.....
۱۹۹.....	نظام آزادی گرا.....
۲۰۰.....	نظام مسئولیت اجتماعی.....
۲۰۱.....	نظام کمونیستی.....
۲۰۲.....	نظام توسعه ای.....
۲۰۳.....	بخش دوم - وضعیت اداره مطبوعات در بنگلادش.....
۲۰۵.....	بخش سوم - روش تحقیق.....
۲۰۶.....	بخش چهارم - نگاهی به یافته های تحقیق.....
۲۱۲.....	پیشنهاد ها.....
۲۱۳.....	منابع فارسی.....
۲۱۶.....	منابع انگلیسی.....
۲۱۶.....	منابع بنگالی.....

فصل ششم - پیوستها

۲۱۷.....	جدول شماره ۱ (مقادیر بار عاملی هر دو گونه روزنامه نگار).....
۲۱۸.....	جدول شماره ۲ (مقادیر وزن برای دو گروه روزنامه نگار).....
	جدول شماره ۳ (میانگین نمرات استاندارد دو گروه
۲۱۹.....	روزنامه نگار بر اساس ترتیب گویه های تحقیق).....
	جدول شماره ۴ (ترتیب اولویت ۶۵ گویه تحقیق بر اساس نظرات
۲۲۵.....	روزنامه نگاران گروه اول).....
	جدول شماره ۵ (ترتیب اولویت ۶۵ گویه تحقیق بر اساس نظرات
۲۳۰.....	روزنامه نگاران گروه دوم).....

فصل اول : کلیات تحقیق

- طرح مسئله
- ضرورت و اهمیت موضوع
- اهداف تحقیق
- روش تحقیق، جامعه آماری و حجم نمونه
- کاربردهای تحقیق
- مروری بر تحقیقات پیشین
- محدودیتهای تحقیق

پیشگفتار

از انتشار اولین نشریه بنگالی زبان در شبه قاره هند، حدود دویست سال می گذرد. اما تاریخ مطبوعات بنگلادش ۱۶۰ ساله است. قدیمی ترین نشریه بنگلادش، "رانگپور برتابها" نام داشت. نخستین شماره آن در ماه اگوست سال ۱۸۴۷ منتشر شد. اما این نشریه پس از فراز و نشیبهای فراوان سرانجام در سال ۱۸۵۸ با فشار حکومت تعطیل شد. بررسی در تاریخ مطبوعات بنگلادش، فضای سنگین و نفس گیری را به تصویر می کشد. در مجموع، دوره های آزادی مطبوعات در بنگلادش خیلی کوتاه و ناقص بوده است. اگرچه پس از استقلال (در سال ۱۹۷۱) یک فرصت ناب و تاریخی فراهم شده تا شاغلان حرفه مطبوعات در تعیین کم و کیف قانون و ضابطه ای که باید بر کارشان حاکم باشد، مشارکتی فعال و حضوری واقعی بیابند، اما هنوز خیلی ها از وضعیت موجود کاملاً راضی نیستند. برای شناخت شرایط مطلوب و مساعد فعالیت‌های مطبوعاتی، پیش از همه، صاحبان و دست اندرکاران این حرفه، صلاحیت و حق اظهار نظر و طرح و بیان خواست ها و نیازهایشان را دارند. نگارنده می خواهد با بررسی نظرات و بیانات روزنامه نگاران بنگلادشی نظام مطلوب مطبوعاتی آن کشور را مشخص کند.

به مناسبت پایان گرفتن این تحقیق فرصت را معتنم می شمارم و از استاد راهنما و بزرگوارم خانم دکتر مهدخت بروجردی به خاطر راهنمایی های دلسوزانه، مدبرانه و عالمانه ایشان تشکر و سپاسگزاری می کنم. همچنان از آقای دکتر رحمان سعیدی، استاد ارجمند که با مشاوره علمی و دقیق خود، نگارنده را در این تحقیق هدایت کردند، سپاسگزاری می کنم. همچنان از همه دوستانی که در این تحقیق همواره یار و همراه من بودند، تشکر و قدردانی می کنم.

طرح مسئله

روزنامه نگاری هم هنر است و هم حرفه ای که رویدادها و آرا و عقاید را ثبت می کند و بر آن است تا آنها را برای بهره گیری افراد تحصیل کرده تفسیر و قالب ریزی کند. تاریخچه روزنامه نگاری خود حکایت ستیز طولانی بشر به منظور برقرار کردن ارتباط آزاد با یکدیگر، استخراج و تفسیر این حکایت، شرح تلاش های مستمر مردان و زنانی است که سدهای موجود بر سر جریان آزاد اطلاعات و اندیشه های مورد نیاز افکار عمومی را شکستند.

امروزه در میان نهادهای اجتماعی، هیچ نهادی همچون مطبوعات و رسانه های جمعی بر فرایند رشد، توسعه و بالندگی جامعه اثرگذار نیستند. فناوری های نوین ارتباطات در عرصه های نرم افزاری و سخت افزاری گوی سبقت را از صنایع دیگر برده اند. عصر امروز را عصر ارتباطات می نامند و در جهان امروز که مفهوم "جهانی سازی" یکی از گفتمانهای غالب آن است، نقش ارتباطات بلامنازع است. هم اکنون دارندگان اصلی قدرت، کسانی هستند که فناوری های برتر ارتباطی را در اختیار دارند، چندان که گویی تفکر غالب در جهان، تفکر دارندگان صنعت ارتباطات است.

بدین سان نقش نظامهای مطبوعاتی و ارتباطی در سر نوشت کشورها و ملتها محرز دانسته شده و پویایی یا سکون جوامع انسانی بر اساس ویژگی های نظامهای رسانه ای و مطبوعاتی شان محک زده و شناخته می شود. جوامعی که مطبوعات آن از آزادی برخوردارند و روزنامه نگاران می تواند، اخبار، اطلاعات افکار و عقاید را آزادانه جمع آوری و بدون هیچ گونه محدودیت و یا نظارت قبل از انتشار، منتشر سازند، اصطلاحاً "نظام تنبیهی" مطبوعات حاکم است. اعتقاد بر این است که چنین جامعه ای به لحاظ کار کرد و ساختارهای ارتباطی و مطبوعاتی در مسیر توسعه قرار گرفته است. نقطه مقابل "نظام تنبیهی"، "نظام پیشگیری" است. رویکرد به نظامهای مختلف مطبوعاتی در جوامع گوناگون منبعت از خاستگاه های فکری و فلسفی متفاوت است.

"روزنامه به عنوان کالایی خارجی و کالایی در خدمت منافع حکومت بریتانیا، به شبه قاره هند راه یافت. این کالا در سالهای اولیه منحصراً در خدمت منافع و علایق جماعت حاکم بود و مدت زمانی

نه چندان طولانی، سروکار مردم با آن بسیار کم بود. کمپانی هند شرقی^۱ (شرکت استعماری انگلیس) که بر شبه قاره هند حاکم بود، زمینه مناسبی را برای انتشار روزنامه فراهم نیاورد. (۱) آن موقع بنگلادش هم جزو شبه قاره هند یعنی تحت فرمان کمپانی هند شرقی انگلیس بود. امتیاز انتشار اولین روزنامه را در شبه قاره هند شخصی به نام "جیمز آگوستس هیکی"^۲ دریافت کرد. در ماه ژانویه سال ۱۷۸۰ در کلکته (منطقه بنگالیها) نشریه هفتگی او با عنوان "بنگال گزت"^۳ [نام این نشریه بنگال گزت، اما به زبان انگلیسی منتشر می شد.] منتشر شد و این نشریه در معرفی خود نوشت: این هفته نامه سیاسی و بازرگانی بدون تاثیر از جناح خاصی، در اختیار همه احزاب است.

اما اولین نشریه در بنگلادش در سال ۱۸۴۷ منتشر شد و رانگپور برتاباها^۴ نام داشت. یعنی پس از انتشار بنگال گزت، ۶۷ سال طول کشید تا در منطقه بنگلادش، شرایط مناسبی برای انتشار مطبوعات ایجاد شود. پس از "رانگپور برتاباها" در بنگلادش نشریه های زیادی منتشر شد. در واقع روزنامه نگاری در بنگلادش در قرن نوزدهم به عنوان یک حرفه شناخته شد. در سال ۱۹۴۷، وقتی که منطقه بنگالی ها به دو قسمت تقسیم شد و "داکا" به عنوان مرکز بنگال شرق (پاکستان شرقی) ظاهر شد، برای مدت کوتاهی روزنامه نگاری در بنگلادش رونق پیدا کرده بود. اگرچه انگلیسیها رفته بودند اما پاکستان حاکم بنگلادش شده بودند و به این خاطر شرایط مناسبی مثل هند آزاد برای فعالیت روزنامه نگاران وجود نداشت. بعد از استقلال بنگلادش از پاکستان، وضعیت کمی تغییر کرد و نشریه های زیادی منتشر شد. اگر چه در سالهای قبل از استقلال هم روزنامه نگاران به طور آزادانه نتوانسته بودند فعالیت کنند ولی صنعت مطبوعات بنگلادش در حین

¹ East india company

² James Agustas Hicky

³ Bengal Gazatte

⁴ Rangpur barta boho

جنگ استقلال بیشترین آسیب را دید. درموقع جنگ، پاکستان، دفاتر و چاپخانه‌های اکثر روزنامه‌ها را با آتش ویران کرده بود. پس از استقلال هم دولت بنگلادش علیه روزنامه‌ها اقدام کرد. دولت شیخ مجیب الرحمان^۵ هم، غیر از چهارروزنامه، همه روزنامه‌ها را بسته بود.

اما بعد از قتل شیخ مجیب الرحمان، بنیانگذار بنگلادش، صنعت روزنامه دوباره رونق پیدا کرد. در آن سالها، شورای مطبوعات وانجمن مطبوعات دایر شد. اما بعد از آن در عصر دیکتاتوری ژنرال حسین محمد ارشاد^۶ هم روزنامه نگاری بنگلادش خیلی آسیب دید. پس از سقوط دولت آقای ارشاد، وضعیت مطبوعات بنگلادش بهتر شد. در دهه ۹۰ روزنامه و هفته نامه‌های جدیدی با کمک تکنولوژیهای نوین منتشر شد. بررسی در تاریخ مطبوعات بنگلادش، بیشتر فضای سنگین و نفس گیری را به تصویر می کشد. در واقع مطبوعات بنگلادش، فراز و نشیبهای مختلفی را طی کرده است. از آغاز تاکنون، مطبوعات بنگلادش نظامهای مختلفی را به خود دیده است. اگرچه وضعیت فعلی خیلی بهتر از گذشته است، اما هنوز خیلی ها از این وضعیت موجود راضی نیستند. به همین خاطر لازم است، بر اساس دیدگاه های روزنامه نگاران کشور نظام مطلوب آینده را بشناسیم.

⁵ Sheikh Mujibur Rahman

⁶ General Hussain Muhammad Ershad

اهمیت موضوع و ضرورت تحقیق

اگر شفافیت را از نتایج اجتناب ناپذیر انقلاب صنعتی و دنیای مدرن بدانیم، مطبوعات در نوک پیکان این تحول بوده‌اند. با وجود عمق و گستره روزافزون رسانه‌های الکترونیکی هنوز مطبوعات به دلیل ویژگی‌ها و مزیتی که دارند در کانون اطلاع رسانی و نقش‌آفرینی در عرصه عمومی‌اند و از این رو (آزادی مطبوعات)^۷ همچنان در کانون توجه جهانی است. "در میان نهادهای جامعه جدید شاید هیچکدام به اندازه مطبوعات، تابع شرایط و دگرگونی‌های سیاسی و اجتماعی و دستخوش فراز و نشیب‌های زمان نیستند. این تاثیرپذیری تا آنجا پیش می‌رود که می‌توان مطبوعات را بازتابنده تقریباً تام و تمام ویژگی‌های نظام‌های سیاسی حاکم زمانه دانست و نیز نظام‌های حاکم را کم و بیش درخور مطبوعاتی دانست که در جامعه تحت حکومت آنها منتشر می‌شوند. مطبوعات، به واقع چشم ملت و چراغ حکومت‌اند، وضعیت آنها، میزان الحرارةی است که سلامت یا بیماری و رنجوری جامعه را نمایند. این وابستگی متقابل تا آنجا رنگ واقعیت به خود گرفته است که نظریه‌های اداره رسانه‌ها و در رأس آنها مطبوعات، ماهیت، رنگ و بو و مشخصه‌های خود را از نظام‌های سیاسی حاکم گرفته‌اند و تا امروز هر نظریه جدیدی که تدوین و عرضه شده نیز از همین خاستگاه، موجودیت یافته است."^۲ رویکرد در جوامع گوناگون به نظام‌های مختلف مطبوعاتی منبعث از خاستگاه‌های فکری و فلسفی متفاوت است. از همین رو در بررسی خود پیرامون ویژگی‌های جوامع مبتنی بر نظام پیشگیری، دیدگاه‌های فلاسفه دولت‌گرای غرب، همچون نیکولای ماکیاولی، توماس هابس و جورج هگل را بررسی خواهیم کرد. به هنگام بحث در باره نظام تنبیهی نیز نظرات فلاسفه آزادی‌گرا مانند جان لاک، جان میلتون و جان استوارت میل را مورد توجه قرار خواهیم داد. در بخش دیگری از مبانی نظری این تحقیق، دیدگاه‌های مارکس و انگلس، در مقام رهبرفکری مارکسیسم، نظریات لنین و استالین به عنوان رهبران سیاسی مارکسیسم، در زمینه آزادی

⁷ Freedom of press

مطبوعات و کنترل بررسی می شود. همچنان که می دانیم نظام کمونیستی مطبوعات نیز بازتاب نظریات فلسفی آنان می باشد.

بر بستر مطالعه نظامهای مطبوعاتی جهان در این تحقیق وضعیت مطبوعات بنگلادش هم مطالعه و بررسی شده است. در واقع مطبوعات بنگلادش، فراز و نشیبهای مختلفی را طی کرده است. از آغاز تاکنون مطبوعات بنگلادش نظامهای مختلفی را طی کرده است. بنابر این برای تبیین نظام مطلوب مطبوعات امروز و آینده بنگلادش، ارائه تصویری گویا از فرایند روزنامه نگاری بنگلادش با توجه به تحول و تطور قوانین مطبوعاتی بنگلادش ضروری به نظر می رسد. به همین خاطر در میان مباحث نظری، با بهره گیری از تجربه های ملی و جهانی، به تبیین انواع نظامهای مطبوعاتی خواهیم پرداخت.

اهداف تحقیق

این تحقیق در پی آن است که نظام مطلوب اداره مطبوعات، از دیدگاه روزنامه نگاران بنگلادش را بشناسد و گامی در جهت دستیابی به شرایط مطلوب روزنامه نگاری که در قالب گسترده تر (نظام ارتباطی)، قوانین و سیاست گذاریهای حاکم بر آن، قابل تحقق است، بر دارد. برای چنین شناختی، آگاهی از چند موضوع اساسی ضروری است:

۱- هر یک از نظام های اداره و کنترل رسانه ها چه ویژگیهایی دارد و نقاط اشتراک و وجوه تمایز آنها کدامند؟

۲- هر کدام از این نظریه ها در چه دوره و شرایطی تاریخی متولد یا شناخته و تدوین شده اند و سیر تحول آنها تا به امروز چگونه بوده است؟

۳- در کشور بنگلادش با توجه به ۱۶۰ سال سابقه روزنامه نگاری، عملاً کدام نظام ها و در چه دوره هایی حاکمیت داشته اند؟

۴- روزنامه نگاران بنگلادشی کدام نظامها و چه ویژگیهایی را ترجیح می دهند و برای فعالیت مطبوعاتی سالم، منطقی، تحقق چه شرایطی را لازم می دانند؟

۵- آیا یکی از نظامهای شناخته شده اداره رسانه ها در حال حاضر در عرصه فعالیتهای مطبوعاتی، قابل بازشناسی است یا ترکیب و تلفیقی از آنها با گزینش ویژگیهای مثبت هر نظام، مناسبتر شناخته می شود؟

۶- آیا می توان بر اساس جمع آوری دیدگاهها و مشخص کردن گزینه های روزنامه نگاران بنگلادش، به نظام یا نظریه جدیدی برای اداره رسانه های بنگلادش رسید که در عین حال که برخی از ویژگیهای آن با نظامهای موجود و شناخته شده، مشترک است، خود به عنوان الگو یا نظامی مستقل، قابل عرضه و ارزیابی باشد.

روش تحقیق، جامعه آماری و حجم نمونه

برای انجام دادن این تحقیق از روش کیو (Q) استفاده شده است. در این روش گویه هایی که معرف یک نظریه هستند، با کمک پاسخگويانی که دارای ویژگی مشترک باشند، با استفاده از مقیاس لیکرت و تحلیل عاملی مورد بررسی و ارزشیابی قرار می گیرند. جامعه آماری این تحقیق روزنامه نگاران بنگلادشی هستند که ۱۰ سال تجربه دارند. در روش Q حجم نمونه پاسخگويان باید بین ۱۰ تا ۱۰۰ باشد. در این تحقیق حجم نمونه پاسخگويان ۲۰ نفر است و از مجموع روزنامه نگاران شاغل در روزنامه های سراسری کشور (که دارای زمینه انتشار اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بوده اند) به صورت هدفمند انتخاب شده اند.

کاربرد تحقیق

نتایج این پژوهش که با استفاده از روش تحقیق Q انجام می شود، ما را قادر خواهد ساخت که در تدارک سیاستهای مطبوعاتی و ارتباطی آینده و طور کلی سیاستهای ملی ارتباطی، تدوین قانون جدید مطبوعات و ایجاد نظام رسانه ای مستقل، تحقق اصول اخلاقی و معیارهای حرفه ای روزنامه نگاری، ضرورت وجودی، وظایف و مسئولیتها و شخصیت حقوقی تشکل صنفی روزنامه نگاران، به یک الگوی مستقل ملی در عرصه ارتباطات کشور بنگلادش دست پیدا می کنیم و عملکردها و سیاستگذاری ها را بر اساس و پایه شناخت و آگاهی قرار دهیم.

مروری بر تحقیقات پیشین

گزافه نیست اگر ادعا شود که این پژوهش در نوع خود کم نظیر و یا شاید نخستین پژوهش از نوع خود است که به وسیله یک بنگلادشی انجام می شود.

شایان ذکر است که براساس روش کیو، تحقیقات زیادی در کشورهای غرب انجام شده است و یکی از استادان روش شناس آمریکایی به نام فرد، ان کرلینجر که در زمینه روشهای علمی پژوهش، مقالات و کتابهای فراوانی دارد، در کتاب ((مبانی پژوهش در علوم رفتاری)) به توضیح و تبیین این روش پرداخته است. کرلینجر معتقد است، روش کیو دارای مزایای فراوان و کاستی های اندک است، از همین رو به خوبی می توان از آن به عنوان یک روش علمی استفاده کرد. به همین دلیل نیز هست که در چند دهه گذشته، تحقیقات مفید و سودمندی با این روش در کشورهای غربی انجام شده است. در ایران هم تحقیقات مفیدی با روش کیو انجام شده است، اما تعداد آنها زیاد نیست.

در ایران برای اولین بار خانم دکتر مهدخت بروجردی علوی، استاد گروه علوم ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی، در مورد نظام مطلوب مطبوعاتی ایران، پژوهشی را با عنوان ((نظام مطلوب مطبوعاتی از دیدگاه روزنامه نگاران ایران)) انجام داد.

این تحقیق که پایان نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی است، زیر نظر استادان راهنما و مشاور آقایان دکتر کاظم معتمد نژاد و دکتر نعیم یدعی در سال ۷۵-۱۳۷۴ به انجام رسید. در این

تحقیق ۶۵ گویه از نظامهای "آمرانه"، "آزادی گرا"، "مسئولیت اجتماعی"، "کمونیستی شوروی" و "توسعه ای" تنظیم شد و از ۲۰ روز نامه نگار ایرانی خواسته شد تا پس از مطالعه دقیق، آنها را به ترتیب از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف در قالب مقیاس لیکرت علامت بزنند. پس از دریافت پاسخها، محاسبات آماری با استفاده از برنامه کامپیوتری کوانل انجام شد و تحلیل عاملی با استفاده از این برنامه صورت گرفت.

بر اساس مقادیر بار عاملی، روزنامه نگاران به دو گروه تفکیک شدند و ضریب همبستگی پیرسون بین گروه با توجه به میانگین نمرات استاندارد ۶۵ گویه تحقیق مشخص شد. برای هر دو گروه روزنامه نگاران نمرات استاندارد محاسبه شد، تفاوت نمرات استاندارد بیش از (+۱) و یا کمتر از (-۱) به عنوان معیار تمایز بین دو گروه در نظر گرفته شدند. پس از ارائه جداول و تشریح آنها، محقق نتایج پژوهش خود را ارائه داد. محقق در پایان تحقیق به این نتیجه رسید که: "روزنامه نگاران ایرانی با نظام آمرانه اداره مطبوعات به کلی مخالفند و در مجموع نظام مسئولیت اجتماعی را، بر سایر نظامهای مطبوعات ترجیح می دهند." (۳) نتیجه این پژوهش نشان می دهد که روزنامه نگاران ایرانی در درجه اول با ویژگی های نظام آمرانه به مخالفت برخاسته اند و در درجات بعد با گویه های نظام کمونیستی و توسعه ای. از پژوهش مشخص شد که روزنامه نگاران ایرانی، خواستار فضای باز فعالیت های مطبوعاتی و شرایطی هستند که در آن عوامل محدود کننده آزادی و مسئولیت فردی و اجتماعی به حد اقل برسد.

پس از آن تحقیق دیگری تحت عنوان ((بررسی سیر تحول مطبوعات افغانستان در چارچوب نظریه های آزادی و کنترل مطبوعات، بازنگری روزنامه نگاری گذشته و جست و جوی نظام روزنامه نگاری مطلوب آینده))، توسط آقای محمد هاشم عصمت الهی، با استفاده از روش کیو انجام شد. این تحقیق که پایان نامه دکتری علوم ارتباطات است، زیر نظر استاد راهنما آقای دکتر نعیم بدیعی و استادان مشاور دکتر کاظم معتمد نژاد و دکتر حسین علی افخمی انجام گرفته است. در این تحقیق ۶۵ گویه از نظامهای "آمرانه"، "آزادی گرا"، "مسئولیت اجتماعی"، "کمونیستی شوروی" و

"توسعه ای" تنظیم شد و از ۲۰ روز نامه نگار افغانستان خواسته شد تا پس از مطالعه دقیق، آنها را به ترتیب از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف در قالب مقیاس لیکرت علامت بزنند. پس از دریافت پاسخها، محاسبات آماری با استفاده از برنامه کامپیوتری کوانل انجام شد و تحلیل عاملی با استفاده از این برنامه صورت گرفت.

بر اساس مقادیر بار عاملی، روزنامه نگاران به دو گروه تفکیک شدند و ضریب همبستگی پیرسون بین گروه با توجه به میانگین نمرات استاندارد ۶۵ گویه تحقیق مشخص شد. برای هر دو گروه روزنامه نگاران نمرات استاندارد محاسبه شد، تفاوت نمرات استاندارد بیش از (+۱) و یا کمتر از (-۱) به عنوان معیار تمایز بین دو گروه در نظر گرفته شدند. پس از ارائه جداول و تشریح آنها، محقق نتایج پژوهش خود را ارائه داد: "یافته های این تحقیق تاکید کننده گرایش روزنامه نگاران افغانستان به نظام های مسئولیت اجتماعی و آزادی گرا و توسعه ای است." (۴) از این تحقیق معلوم شد که روزنامه نگاران افغانی تمایلی به نظام آمرانه را ندارند.

محدودیت‌های تحقیق

می توان ادعا کرد که عرصه ارتباطات جمعی در بنگلادش هنوز خیلی پیشرفت نکرده است و هر محققى که پای در این موارد بگذارد، قطعاً با مشکلاتی رو به رو خواهد شد. برای مطالعه کتابها در کتابخانه های دانشگاه های بنگلادشی مجبور شدم از چندین مقامات آن کشور مجوز بگیرم. دسترسی به روزنامه نگاران با سابقه و قانع کردن آنها به پاسخگوئی دقیق، مشکل دیگری این تحقیق بود. سردبیران روزنامه ها به راحتی وقت نمی دادند و به خاطر این مجبور شدم، بارها به اداره روزنامه ها بروم. سفر به بنگلادش هم به نوعی یک مشکل بود. کمبود و نبود منابع بنگلادشی و انگلیسی، یکی از عمده ترین مشکلات است. ترجمه های معدود و پراکنده ای هم که صورت گرفته، غالباً ناقص و نارسا است.

در مورد تحقیق حاضر، این مشکل به شدیدترین وجهی چهره نمایاند. چرا که منابع مرتبط با این موضوع، نسبت به سایر مقوله های ارتباطی، نه تنها در بنگلادش، بلکه در سطح جهانی نیز دارای محدودیت است.

از نظر روش تحقیق، هر چند در تدوین گویه ها تلاش فراوان صورت گرفت تا شکل و محتوای آنها القا کننده پاسخهای خاص نباشد، اما این احتمال وجود دارد که حساسیت موضوع و تشابه مفاهیم برخی از گویه ها، از دقت و صراحت پاسخها کاسته باشد.

بطور کلی تعداد نسبتاً زیاد گویه ها و ضرورت مطالعه آنها قبل از پاسخگویی، ممکن است به عدم رغبت پاسخگو به ارائه پاسخهای صحیح بینجامد. علیرغم مشکلات فوق، سعی بسیار شد تا در همه مراحل، تاثیر این عوامل در صحت و روایی تحقیق به حد اقل ممکن برسد.

منابع فصل اول:

1- Rangaswami, Parthasarathy, *Journalism In India: From the Earliest Times to The present Day*, Sterling Publishers Private Limited, New Delhi, 1991, p-36

۲- بروجردی علوی، مهدخت، "نظام مطلوب مطبوعاتی از دیدگاه روزنامه‌نگاران ایرانی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، سال تحصیلی ۱۳۷۵ - ۱۳۷۴، ص-۱

۳- همان، ص-۱۸۶

۴- هاشم عصمت‌اللهی، محمد، "بررسی سیر تحول مطبوعات افغانستان در چارچوب نظریه‌های آزادی و کنترل مطبوعات"، بازنگری روزنامه‌نگاری گذشته و جست و جوی نظام روزنامه‌نگاری مطلوب آینده"، پایان‌نامه دکتری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، سال تحصیلی ۱۳۷۹-۸۰، ص-۱